

РИТМІЧНЕ ВАРІЮВАННЯ* Аплікація

Чергова розвідка із серії теоретичних досліджень над виявами ритмічного варіювання в музичному фольклорі присвячена аплікаціям – вставлянням у поетичний текст народної пісні семантично зайвих мовних звуків, які виступають самостійними словоподібними утвореннями. Вони модифікують початкову структуру вірша та породжують похідні роздроблення основних (первісних) ритмічних тривалостей у наспіві, тією чи іншою мірою змінюючи його ритмічний малюнок у цілому.

Ключові слова: мелогенеза, ритмічне варіювання в музичному фольклорі, орнаментация (модифікація) структури вірша, аплікація, типізація (моделювання) пісенного типу.

Найелементарніші вияви *аплікацій*¹ близькі до пронунціацій, оскільки теж являють собою вставки семантично, граматично та структурно зайвих мовних звуків, *закритих* або *відкритих*, різного рівня виразності – від фонологічно неясного до чітко виявленого приголосного, напівголосного чи вже справжнього голосного, що вельми нагадують манеру розмовляти з „еканням”, „иканням” тощо. Вони вочевидь випадають з основної (базової) структури вірша, тож у записих їх подають лише разом з наспівом², звичайно опускаючи в окремо викладеному тексті. Відмінність, проте, полягає в тому, що подібні орнаментальні вставки є не середскладовими, не розбудовують склад якби із середини, перетворюючи один

* Продовження. Початок див. [4, с. 3-18], а також на компакт-диску (CD), долученому до цього числа „Етномузики”.

¹ Від лат. *applicatio* – прикладання, й *applicatus* – прикладений. В етномузикознавчій літературі цей термін іноді застосовується як тотожний амплікації [2, с. 42, 149, 157 і т. д.]. Тут же йому дається власне значення з огляду на його можливе місце в загальній понятійно-термінологічній системі виявів ритмічного варіювання.

² Причому досить по-різному: С. Людкевич, який, мабуть, перший запримітив дане явище, запропонував для його фіксації значок, подібний до рукописної букви „г”, тобто – „z” [10, с. XXIII], Б. Барток же в останньому своєму збірнику скористався іншим спеціальним символом, що нагадує перевернено-обернену букву „e”, тобто – „ə” [12, с. 64]; слідом за ним, здається, пішов М. Мишанич [5, ч. 2: с. VIII]. Натомість К. Квітка, слухно добачаючи між аплікаціями виразні відміни, намагався розрізняти на письмі закриті призвуки за допомогою взятої в круглі дужки букви „(м)” і відкриті – букви „(і)” [3, с. XI], та ця пропозиція, на жаль, не була підхоплена в тій чи іншій формі пізнішими транскрипторами.

дійсний на декілька фіктивних, а виступають цілком самостійними словоподібними утвореннями¹, які деколи буває навіть важко відрізнити від справжніх надкоротких слів (сполучників, часток, вигуків і т. п.)².

У вірші аплікат може займати різні позиції. Здебільшого він появляється на самому початку в ролі своєрідного настроювання до всього народнопісенного твору, окремої мелострофи або лише якоїсь окремої її побудови, „коли, – за словами С. Людкевича, – співак, інтонуючи, хоче немов найти тональну підставу для голосу” [10, № 21]³:

12

Хи_ля_ют_сьи_во_ро_та, Хи_ля_ют_сьи_во_ро_та. Кла_ня_и_и_сьи_си_ро_та.

Трохи рідше трапляється подібний прикінцевий зайвий звук⁴, як скажімо, цілком окреме „й”, покликане завуалювати цезуру (способом „цегельної кладки”) між другою та третьою силабічними групами V433 такої поліської весільної пісні [8, № 55-a]:

¹ Принаймні в музично-етнографічних транскрипціях вони практично завжди пишуться окремо, без складосполучних дефісів.

² Інтенсивність застосування аплікацій значною мірою детермінована географічно: в Галичині вони взагалі маловживані, за винятком, може, львівського Надсяння, де виступають помітним атрибутом виконавського стилю, проте, очевидно, не настільки, як на всьому Поліссі й у зоні т. зв. протяжного співу.

³ Див. також: [5, ч. 2, №№ 81²²⁻²³, 82⁷]; [6, №№ 23, 942 тощо]; [7, № 81] і т. п. Інколи такі ж короткі початкові призвуки нотуються у вигляді форшлага (звуківотно як визначеного, так і невизначеного, в круглих дужках і без них тощо) й, отже, трактуються як мікромелізми [5, ч. 2, №№ 81²²⁻²³]; [6, №№ 949, 950 тощо]; [9, с. 314]; [7, №№ 5, 10, 12, 20, 26, 31, 32, 49, 79, 83 і т. д.]; [13, №№ 11, 34, 64].

⁴ Пор.: [6, №№ 14, 15, 23 і т. п.]. У кінці строфи (тим більше – твору) він практично ніколи не виступає. Так, заключний вигук „у!” (чи фарингалізований – „у!”), характерний для певних етномузичних діалектів, звичайно не розщеплює заключну тривалість, а додає свою власну, надмірну (тобто належить до явищ не мелоритмічної варіаційності, а мелоритмічної трансформації).

13

1. Ой_от_чин_ко_й_от_чин_ко, и_от_че_наш,
Да_про_чи_ни_цер_ков_ку_ж_про_ти_в_нас.

2. Да_про_чи_ни_цер_ков_ку_про_ти_ж_нас,
По_вен_чай_те_де_тонь_ки_в_бо_жий_час.

Інтонаційно такий призвук мислиться тут як своєрідна анакруза наступної побудови, проте структурно, без сумніву, він належить до попередньої, де роздроблює останню тривалість у вигляді пунктованої групи, а саме: V443\R⁶1111|2 2 3|1|4 2 2 4 || ≪ V433\R⁶1111|2 2 4 |4 2 4 ||. У другому рядку на цьому ж місці виступає в аналогічній ролі девокалізоване „ж(e)”, але тепер у поєднанні з мікромелізмом (нахшлагом). Симптоматично, що вже наступна мелострофа йде без аплікацій¹, чим тільки зайвий раз підкреслюється їхня принципова факультативність.

Аналогічно ведуть себе аплікаційні вкраплення в середині мелодичних побудов, а втім щось подібне трапляється вкрай рідко [7, № 153]:

14

1. Да_ра_но_и_ра_но, не_што_ў_ле_се_зві_не_ло,
Да_ра_но_ра_но, не_зві_не_ло_го_во_ри_ло.

¹ Хоча важко зрозуміти, як у другому мелорядку після віддиху має відтворюватися нахшлагова група без відповідної вербальної підкладки, скажімо, аплікації „й”, „і” чи бодай пульсації „-и” („де_тонь_ки_и”).

2. Да ра_но ж/ы/ ра_но, не зві_не_ло - го_во_ри_ло,
Да ра но - ра но, за го ро ю но вый двор.

У даному випадку аплікація „i” в початковому рефрені (взята транскриптором в дужки) зовні схожа на сполучник, однак її позалексична природа стає очевидною, коли на тому ж місці в наступній мелострофі з’являється, як і вище, вокалізована частка „ж/ы/”, а така факультативність, як відомо, абсолютно протипоказана середstroфовим повторам (рефренам).

У другому такті цього, дещо складнішого прикладу [1, № 62]:

15

1. Ой че_рез сі_печ_ки да дво_с у_дві_ре_чок у виш_не_вень...и кім са_доч_ку. У!
2. Ой там Ма_ру_си_на са_д/у/ ви...и мі_та_ла, з го лу ба ми роз мо в/у/ ля... У!

аплікація „u” також (як у нотному прикладі 13) уподібнена анакрузі, до того підсиленою характерним відштовхуванням від субкварти, і також породжує розщеплення первісної півноти на пунктовану групу, тільки тут четвертна з крапкою укорочується віддиховим павзуванням на дві восьмі:

R⁷114 2 2 4 |⁸111112 2 6 | ... {← R⁷114 2 2 4 |⁸11312 2 6 | ...}
← R⁷114 2 2 4 |⁸114 2 2 6 | ...

Так ізоритмічні перші дві побудови переходять у позірно контрасні¹. Укінці вклинення тієї ж аплікації „u” призвело навіть до словорозриву („у вишневень-и-кім”). І знов у наступній мелострофі, поданій окремо, перший із призвуків заступила пронунціяція (середскладова пульсація голосного: „ви-и_мі_та_ла”), а другий виявився взагалі непотрібним.

Як видно, аплікації – це здебільшого разові оздоби, які показуються то тут, то там, можуть бути, а можуть і не бути, що засвідчує їхню нестійку природу та понаднормову необов’язковість. Правда, іноді вони все ж консеквентно витримуються від строфи до строфи, виступаючи в одних і тих же місцях, і через це уподібнюються до закономірно постійних рефренів, як наприклад, у такому народнопісенному вірші, де в кінці другої силабічної групи кожного рядка послідовно з’являється словоподібне „i” чи те ж з йотацією – „i” („i”) [11, № 43]:

16^a

1. Ви_йди, ви_йди ж/и/ ма_мо_н/и/ ко, і по_г/и/ ле_ди ж/и/ Чи хо_ро_шу не_ві_сто_ч/и/ ку і при_ве_з/и/ ли?
2. І ой хо_ро_ша ж/и/ не_ві_сто_ч/и/ ка, і вро_д/и/ ли_ва ж/и/ Я_ка с_ї до_л_с_п/и/ ка і ща_с/и/ ли_ва.

¹ Мелоритмічним прототипом цієї весільної (за функцією і поетичною тематикою) пісні з базовим V557 є R⁷114 2 2 4 |⁸114 2 2 6 |⁹112 2 2 5 1+1 || {← R⁸114 2 2 6 | 114 2 2 6 | 11212 2 2 511 ||} ← R⁸24 226 | 24 226 | 24 226 || =⁸12 113 | 12 113 | 12113 ||, явно споріднена з мелотипом V66/R⁸12 1112 | 12 1112 :||, що властивий головно звичайним пісням і, здається, винятково деяким версіям веснянки „Воротар” (див., наприклад: [3, № 40, 42, 53-54 тощо]).

3. По_ди_ви_са ж/и/, ма /и/а/ мо_н/и/ ку, і во_ке н/и/ це ж/и/,
 Ми при_ве_зли не_ві_сто_ч/и/ ку, і я_к/и/ со_н/и/ це.

Але й тоді, при ближчому розгляді понаднормовий характер усіх додатків такого роду мало коли викликає сумнів¹. Вони, як і пронаунціації, відразу впадають у вічі (у вище наведених текстах призвуки „ж” та „і”, зовнішньо схожі на частку та сполучник, насправді ж, будучи семантичними зайвинами, виконують роль не граматичних одиниць, а фонічних прикрас) і без особливих утруднень відсіваються при вилучуванні базової структури вірша, якою є *V433₂:

16^b

1. Вийди, вийди, мамонько, погляди:
 Чи хорошу невіст(оч)ку привезли?
2. Ой хороша невіст(оч)ка, вродлива,
 Яка єї доленька щаслива.
3. Подивися, мамонько, в окенце,
 Ми привезли невіст(оч)ку, як сонце (і т. д.).

Відповідно типізується (скелетизується) реальний музично-ритмічний малюнок, в якому аплікати викликають, як правило, прямі дроблення первісно цілих силабохрон², причому початкові (препозиційні) аплікати мають лишок під першим з дробів (нотний приклад 12), а кінцеві та серединні, будучи постпозиційними, навпаки, під наступним, другим дробом (нотні приклади 13-16). У трьох останніх творах досить виєлімінувати фонологічні надлишки та відповідні їм ритмічні тривалості долучити до попередніх, у першо-

¹ Аплікації зрідка використовуються народними виконавцями також для збереження нормальної віршової структури, випадково порушеної невдало підібраним виразом (див., наприклад: [1, кн. 1, № 878; 1, кн. 2, № 1104 і т. п.].

² Аплікації, що викликають дроблення, не слід плутати з тими, які доточують до основного ритмічного малюнку свою додаткову тривалість (інколи вона спеціально зазначається дрібнішою ноткою та ще й відмежовується тактовою рисою як своєрідний „затакт”), наслідком чого неодмінно зростає загальна часова протяжність у цілому відповідної музичної побудови, а значить, такі аплікації породжують уже не ритмічне варіювання, а ритмічну *трансформацію*, як це має місце, скажімо, в нотному прикладі 16а на самому початку другої мелострофи (див. ще також [3, №№ 49, 203, 218, 231, 236, 240, 243, 246, 247, 249, 252, 253, 255, 265, 277, 278, 432, 477, 478, 563, 593]; [5, №№ 82^{3,4}, 113¹²]).

му ж насамперед потрібно повернути зсунутий основний склад на його законне місце на початку віршової одиниці, після чого музичні фігурації, як звичайно, стягнути в єдину, сумарну силабохрону. Інакше кажучи, процес типізації (моделювання) аплікацій, подібно як і пронаунціацій та мелізматики, по суті зводиться до *силабізації* ритмічного малюнку й отримувана таким чином формосхема відповідає класичному поняттю пісенного типу.

З того виходило б, що в загальній системі градації виявів ритмічно-варіювання аплікації займають важливу проміжну позицію, адже саме завдяки їм нижчі, малозначні його форми поступово переростають у вищі, для нього атрибутивні. Перехідна природа аплікацій виявляється, зокрема, в їхній двійстості: з погляду мовного вони виступають явищами суто фонологічними (фонічними), як і пронаунціації, натомість із музичного – виразно граматично-морфологічними. Не випадково ж на письмі аплікаційні дроблення переважно зазначаються окремими, повноцінними ритмічними тривалостями, так що в нотному запису, взятому самому по собі (поза поетичним текстом), їх практично годі вирізнити серед решти нерозспіваних силабохрон. Та й виключно у словесному плані аплікації складають необхідну сполучну ланку між найпростішим, вихідним ступенем видозмінювання віршової структури – середскладовим „розбуханням”, і сповна зрілою, сформованою вербальною орнаментикою, позаяк одні різновиди аплікатів (переважно закриті) можуть бути зовсім близькими до пронаунціацій, а подекуди генетично прямо виводитися з них, інші (головно відкриті) здатні уподібнюватися вже до *інтерполяції*¹, тобто таких же понадструктурних додатків, тільки виражених звичайними словесними, лексично-граматичними мовними засобами. Про них мова піде вже в наступному нарисі.

1. Весільні пісні: У 2 кн. – Київ, 1982.
2. Грица С. Мелос української народної епіки / Софія Грица. – Київ, 1979.
3. Квітка К. Українські народні мелодії / Климент Квітка. – Київ, 1922.
4. Луканюк Б. Ритмічне варіювання / Богдан Луканюк // Сьома конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-волондимирських) та суміжних земель : Матеріали. – Львів, 1996. – С. 3-18.
5. Мишанич М. Народна вокальна творчість Львівщини: У 2 ч. і 2 кн. / Михайло Мишанич, Богдан Луканюк. – Львів, 1985, 1986. – Рукопис депонований

¹ Від лат. *inter* – між, усередині та *polatio* – оброблення, внесення (протилежне – *екстраполяція*).

- у Відділі мистецтва ЛННБ ім. В. Стефаника НАНУ. – Од. зб. 331351-3 муз.
6. Мишанич М. Музично-етнографічний архів : У 3 кн. / Михайло Мишанич. – Львів, 1983, 1984, 1988. – Рукопис депонований у Відділі мистецтва ЛННБ ім. В. Стефаника НАНУ. – Од. зб. 33217|1-3 муз.
  7. Можейко З. Песни Белорусского Полесья : В 2 вып. / Зинаида Можейко. – Москва, 1983. – Вып. 1.
  8. Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського. – Київ, 1995.
  9. Пісні Поділля / Записи Насті Присяжнюк у с. Погребище 1920-1970 рр. – Київ, 1976.
  10. Роздольський Й. Галицько-руські народні мелодії : У 2 ч. / Йосип Роздольський, Станіслав Людкевич. – Львів, 1906, 1908. (Етнографічний збірник НТШ. Т. 21-22).
  11. Сливинський Ю. Весільні мелодії / Юрій Сливинський. – Львів, 1982. – Вип. 1 : Полісся. – Рукопис депонований в ПНДЛІМЕ ЛНМА ім. М. Лисенка.
  12. Чекановска А. Музыкальная этнография: Методология и методика / Анна Чекановска. – Москва, 1983.
  13. Эвальд З. Песни Белорусского Полесья / Зинаида Эвальд. – Москва, 1979.

Богдан Луканиук. Ритмическое варьирование: Апликация.

Очередная статья из серии теоретических исследований проявлений ритмического варьирования в музыкальном фольклоре (начало см.: Съема конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель: Матеріали. Львів, 1996. С. 3-18) посвящена *апликациям* – вставкам в поетический текст народной песни семантически лишних речевых звуков, которые выступают самостоятельными словоподобными образованиями. Они модифицируют первоначальную структуру стиха и порождают производные дробления основных (первичных) ритмических длительностей в напеве, в той или иной мере меняя его ритмический рисунок в целом.

Ключевые слова: мелогенезис, ритмическое варьирование в музыкальном фольклоре, орнаментация (модификация) структуры стиха, апликация, типизация (моделирование) песенного типа.

Bohdan Lukaniuk. Rhythmic variation: Application.

This article is part of a series of theoretical studies, which examine manifestations of rhythmic variation in musical folklore (see the beginning: VII Conferentia investigatorum musicae popularis Rusia Rubra regionumque finitimarum. Leopoldis, 1996. P. 3-18) called *application*. It describes how poetic text are inserted in folk songs, which are semantically redundant speech sounds. These insertions act independently as formations of ordinary words. They modify (the) initial structure of a verse and generate derivatives by dividing the basic rhythmic values of a tune in one way, and in another, by changing its rhythmic figure generally.

Key words: rhythmical variations in musical folklore, figuration (modification) of structure of verse, application, typification (modelling) of type of folk song.